

MUSA QULİYEV
AMEA Naxçıvan Bölməsi
E-mail: kuliyevm@yandex.ru

KƏNGƏRLİ SÜVARİLƏRİNƏ VERİLMİŞ FƏXRİ BAYRAĞIN MÜSƏLMAN QOŞUNLARININ HƏRBİ YÜRÜŞ ATAMANI EHSAN XANIN SARAYINA KÖÇÜRÜLMƏSİ VƏ DİGƏR FƏXRİ BAYRAQLAR HAQQINDA

Məqalədə Naxçıvan Kəngərli süvarilərinə Rusiya çarı I Nikolay tərəfindən bağışlanmış fəxri bayrağın Ehsan xanın sarayına təntənə ilə aparılmasına söhbət açılır. Gürcüstan Milli Arxivindən tapılan 12 səhifəlik bir tarixi sənəd 23 fevral 1845-ci ilə aiddir. Aparılış araşdırmalar bir daha təsdiqləyir ki, çar hökuməti göstərdikləri döyüş hünərlərinə görə Naxçıvan Kəngərli süvarilərinə böyük rəğbət bəsləmişlər. Bu arxiv sənədindən ilk dəfə istifadə olunmuşdur. Məqalədə, həmçinin sonralar Naxçıvanın Kəngərli süvarilərinə verilmiş fəxri bayraqlar da araşdırılmışdır.

Acar sözlər: Qafqaz, Kəngərli süvariləri, Ehsan xan, Qafqaz canişini, polkovnik Qaqarin, "Qafqaz" Hərbi Tarix Muzeyi, ataman, Krum müharibəsi, Murad xan Kəngərli, döyüş bayrağı (standart), dördbucaqlı yaşıl rəngli Kəngərli sivarı bayrağı.

Gürcüstan Milli Arxivinin zəngin fondlarından biri olan "Qafqaz canişinin dəftərxanası"nda 1845-1858-ci illərə aid qiymətli sənədlər saxlanılır. Qeyd edək ki, bu fondda Naxçıvana və onun hərbi Kəngərli süvariləri qoşunlarına aid çoxlu sənədlər vardır. Bunlardan biri Kəngərli süvarilərinin döyüş hünərlərinə görə Rusiya çarı tərəfindən verilmiş fəxri bayraq haqqındadır. 12 səhifədən ibarət olan bu tarixi sənəd 23 fevral 1845-ci ildən yazılmağa başlanmış və həmin ilin 13 iyununda tamamlanmışdır. Sənəd məxfi şöbəyə aiddir [3].

General-mayor I Ehsan xan I Kalbali xan oğlu Qafqaz canişinliyinə məktub yazaraq xahiş edir ki, Naxçıvan şəhərinin qəza idarəsində fəxri qarovulun nəzarətində saxlanılan Kəngərli bayrağının onun sarayında saxlanmasına icazə verilsin. Yuxarıda adını çəkdiyimiz arxiv sənədi bu haqda yazışmalardan ibarətdir. Sənədlər rus dilində yazılmışdır. Onların Azərbaycan dilindəki tərcüməsini verməzdən əvvəl qeyd edək ki, bu bayraqların diqqətə aradılması vacibdir. Çünki bu bayraqlarda olan rəng və rəmlər Naxçıvan xanlığının bayraqlarından götürülməlidir.

Araşdırmalardan məlum oldu ki, bayrağın I Ehsan xanın sarayına köçürülməsində rəhbərliyi Qafqaz canişini Knyaz Mixail Semyonoviç Vorontsov (1782-1856) özü etmişdir.

General-feldmarşal Knyaz M.S. Vorontsov çar Rusiyasının görkəmli dövlət xadimlərinin biridir. İngiltərədə təlim-tərbiyə görmüş M.S. Vorontsov 1804-cü ildən Rusiya ordusunda hərbi xidmətə başlamışdır. 1803-cü ildə Gəncənin işğalında, eləcə də İmeretidə ləzzilərə divan tutulmasında və İravan xanlığının işğalında iştirak edən knyaz 1844-cü ildə Qafqaza canişin təyin edilmişdir [2, s. 528].

1845-ci ilin 23 apreldə Tiflisdə yerləşən baş qaragahın rəsmi məktubunda I Ehsan xanının xahiş məktubu haqqında məlumat verilir [3, v. 1].

Aprelin 24-də Naxçıvan Qəza İdarəsinin rəisinə göndərilən 44 №-li məktubda qəza idarəsində saxlanılan Kəngərli süvarilərinə məxsus fəxri sivarı bayrağının I Ehsan xanın sarayına aparmaq vəzifəsinin İranda rəsmi səfərdə olan polkovnik Qaqarına həvalə olunduğu bildirilir [3, v. 2].

Belo mətnli bir məktub Rusiyanın Qafqazdakı qoşunlarının baş komandanının köməkçisi knyaz Qaqarına də göndərilib. Bu məktubun sonunda qeyd edilən bir cümlə I Ehsan xanın xahiş məktubunun nüfuzunun çox yüksək olduğunu göstərir: "Ehsan xana mənim məktubumu və hədiyyəmi təqdim edin və ona mənim ehtiramımı bildirin" [3, v. 7-8].

Qafqazdakı Rusiya qoşunlarının baş komandanının qvardiya polkovniki knyaz Qaqarına 25 aprel 1845-ci ildə yazdığı 498 №-li məktub maraqlıdır: "Mərhəmətli padşahın Kəngərli tayfasına bağışladığı fəxri bayraq indiki Naxçıvan Qəza İdarəsində saxlanılır. Müsəlman qoşunlarının hərbi-yürüş atamanı, general-mayor Ehsan xan xahiş edir ki, bu bayraq onun sarayına gətirilsin.

Ona görə də siz İrandan qayıdanda həmin bayraq təntənəli surətdə Ehsan xanın sarayına aparılısın. Təntənəli köçürülmə başa çatdıqdan sonra mənə bildirin" [3, v. 9].

Naxçıvan Kəngərli Rusiya çarı I Nikolay tərəfindən bağışlanmış fəxri bayraq I Ehsan xanın yazdığı saraya təntənə ilə aparıldıqdan sonra onun Qafqaz canişini qraf Mixail Semyonoviç Vorontsova yazdığı təşəkkür məktubu da bu sənədlərin içindədir. Ehsan xan ona göstərilən etimaddən, hədiyyələrdən və Kəngərliyə məxsus bayrağın onun sarayında saxlanmasına icazə verildiyindən çox razı olduğunu bildirir. Məktub 1845-ci il iyunun 1-də Naxçıvanda yazılmış və sonda I Ehsan xanın şəxsi möhürü və imzası ilə təsdiqlənmişdir [3, v. 11].

"Əlahəzrət, mərhəmətli hökmdar
Qraf Mixail Semyonoviç.

Əlahəzrət, Sizin adyutantınız polkovnik, knyaz Qaqarın mənə göndərdiyiniz hədiyyəni böyük səmimiyyətlə qəbul etdim. Sizin mənə göstərdiyiniz qürur doğuracaq qayğının ifadəsi olan bu hədiyyəni qiyməti olmayan xəzinə kimi saxlayacağam. Mənə göstərdiyiniz hörmət üçün sizə ürəkdan gələn səmimiyyətim yazmağa sözsə tapıram.

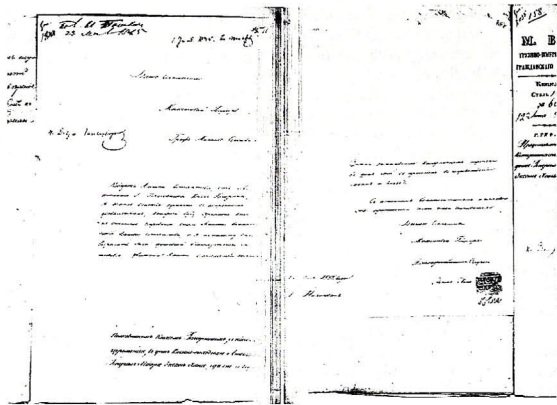
Kəngərli süvarilərinə bağışlanan bayraq mənim və knyazın müşayiəti ilə evimə gətirildi.

Əlahəzrət, mərhəmətli hökmdar, sizə dərin hörmətlə və sadəqətlə bildirirəm ki, həmişə xidmətinizdə hazırım.

İmza: Ehsan xan (möhür)
13 iyun 1845-ci il. Naxçıvan şəhəri".

Kəngərliyə məxsus fəxri döyüş bayrağının təntənəli mərasimlə Ehsan xanın sarayına köçürülməsi başa çatdıqdan sonra Gürcü İmeretinin mülki qubernatoru 12 iyun 1845-ci il tarixli məktubla (№ 607) Qafqaz canişini, Novorossiyskinin və Bessarabiyanın general-qubernatoru M.S. Vorontsova məlumat vermişdir: "Naxçıvan Qəza İdarəsinin rəisi vəzifəsini icra edən şəxs mənə məlumat verir ki, əlahəzrət çarın 1831-ci ildə Kəngərli süvarilərinə mükafat olaraq bağışladığı bayraq indiyədək bizim idarədə saxlanılmışdır. Sizin aprel ayının 24-də imzaladığınız sənə uyğun olaraq, həmin bayraq ötan ayın 14-də qəza idarəsinin rəisinin və sizin yəvəriniz polkovnik knyaz Qaqarının iştirakı ilə təntənəli surətdə hərbi-döyüş atamanı, general-mayor Ehsan xanın sarayına aparılmışdır. Bayraq onun sarayında saxlanılacaqdır.

Bütün bunlar haqqında məlumat verməyi özümlə borc bilirdim.
İmza: general-qubernator" [3, v. 12].

Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyində müstəqil dövlətçiliyimizin rəmzi olan müxtəlif xarakterli bayraqlar saxlanılır. Bayraqların da öz taleyi olmuşdur. Onlar da asir aparılmış, oğurlanmış, sürgün edilmiş, hətta dustağ da saxlanmışdır. Son illərdə yazılan bəzi monoqrafiyalarda Naxçıvanın Kəngərli süvarilərinə məxsus bayraqlar qarışıq salınır. Ona görə də biz yenidən Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyində axtarıb aparırıq. Muzeyin bayraqşünasları "Azərbaycan bayraqları" kataloqunu çapa hazırlayarkən çox ciddi araşdırmalar aparmışlar [1]. Biz də həmin kitab-kataloqdan istifadə edərək Kəngərli süvarilərinin 1830-cu ildən sonra aldığı bayraqlar haqqında məlumatları daşıyırdıq.

Qafqaz Hərbi Tarix Muzeyinin "Bələdçi" kitabındakı məlumatlardan aydın olur ki, atlı-müsləman alaylarına rus ordusu tərkibində hünərlə döyüşdüklərinə görə 1830-cu ildən etibarən yeni fəxri bayraqlar verilmişdir [1, s. 35].

Çar hökuməti tərəfindən Naxçıvanın Kəngərli süvari dəstəsinə də fəxri bayraqlar verilmişdir.

Əvvəlcə qeyd edək ki, dördüncü atlı-müsləman alayı İrəvan və Naxçıvan müsləman-azərbaycanlı əhalisindən təşkil edilmişdi. Bu alayın da döyüş bayrağı digər atlı-müsləman alaylarına verilən bayraqlar kimidir. Əsas fərqləndirici əlamət bayrağın qaşmasının göy rəngdə olması, aşağıdakı lentdə isə fars dilində "dördüncü alay" sözlərinin yazılmasından ibarətdir.

Həmin bayraq Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyində saxlanılır (inventar № 456) [1, s. 39]. Bilirlik ki, Kəngərli süvarilərinin fəaliyyəti çox qədimlərə gedib çıxır. Əldə edilən sənədlərə görə, Naxçıvanın Kəngərli süvariləri Səfəvilər dövlətində yüksək şöbəli hünər və qabiliyyətlərinə görə xüsusi nüfuzla malik olmuşlar. 1830-cu ildə Kəngərli tayfasının başçıları bu hünər və qabiliyyətlərinə görə rus komandanlığına müraciət edirlər ki, Kəngərli Süvari Alayı yaradılsın. Qafqaz Hərbi Tarix Muzeyinin "Bələdçi" kitabındakı məlumata görə, "Kəngərli süvariləri bütün Şərqdə özlərinin igidlikləri ilə şöhrət qazanmışlar. Ölümə qorxmadıqlarını nümayiş etdirmək üçün döyüşə gedərkən düşmənləri uzaqdan görünən deyər atlarının boynuna qırmızı kapor taxmışlar" [4, s. 29].

Naxçıvan Kəngərliorinin əvvəlki döyüşlərdə mərdliklə vuruşduqlarını nəzərə alan rus komandanlığı Kəngərli süvari dəstəsinə yaratmağa icazə verir.

Naxçıvanın Kəngərli süvarilərinə məxsus döyüş və fəxri bayraqlar hazırda Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyinin "Yeni və ən yeni tarix" fondunda saxlanılır.

Naxçıvanın Kəngərli süvarilərinin döyüş bayrağı (inventar № 458) digər atlı-müsləman alaylarının bayraqlarından öz yaşıl rəngi və bəzi elementlərlə fərqlənir. Qanovuz ipək parçalardan olan dördkünc bayrağın ölçüləri 134x128 sm-dir. Bayrağın üzərində təsvir edilmiş qartal bir qədər sxematikdir. Qartalın sinəsindəki qalxan boz rəngdədir, caynaqlarındakı top lülələrinin təsviri də şərtidir. Digər alay bayraqlarından fərqli olaraq, bu bayrağın yuxarı kənarında verilmiş ərəb dilli yazı lent üzərində deyil, bayraq parçasının üstündə əks olunmuşdur: "Xeyirxahlıq xeyirxahlıqla mükafatlandırılır. Ədalətli sultan Allahın yerdə kölgəsidir. Əl-Murad Kəngərli" [1, s. 40-41]. Bu Muradxan I Kalbalıxanın ulu babasıdır. Ciddi axtarışlar nəticəsində müəyyən olundu ki, I Kalbalıxanın atası Böyük Ehsanxan Murad xanın nəvəsidir. Deməli, bu döyüş bayrağındakı elementlərin əksəriyyəti və Muradxanın sözləri sırf Naxçıvan Kəngərliorinə məxsusdur. Bayrağın ağacı qara rənglidir.

Naxçıvanın Kəngərli süvari dəstəsinin fəxri bayrağı (bayrağın ölçüləri 158 sm x 140 sm) yaşıl rənglidir. Qanovuz iki qat ipək parçadan tikilmişdir. Bu bayrağın ortasında qızılı çələnglə əhatə olunmuş iki başlı qartal ağ fondadır. Bayrağın üst ucluğu sarı, qotazları və alt ucluğu digər fəxri alay bayraqlarındakı kimidir. Bu fəxri bayraq Ehsan xanın sarayına aparılan bayrağın nümunəsidir [1, s. 4]. Bu fəxri bayraq Sankt-Peterburqdakı hərbi muzeydə nümayiş etdirilir.

1854-cü ilin iyun ayında Krım (Şərq) müharibəsində Çınqıl yüksəkliklərində gedən döyüşlərdə göstərdiyi qəhrəmanlığına görə II Kalbalıxan Naxçıvanski-Kəngərli 4-cü dərəcəli "Müqəddəs Georgi" ordeni ilə təltif edilmişdir. Elə həmin il Rusiya çarı I Nikolay Şexson II Kalbalıxanın adına döyüş bayrağı göndərmişdir [4, s. 164].

Bayraq quması (145x120 sm) dördkünc göy qanovuz ipəyindəndir. Bu bayraq Naxçıvan böy drujinasının döyüş bayrağıdır (inventar № 468). Bayrağın üzv və arxa tərəflərində təsvirlər və yazılar vardır [1, s. 46].

Azərbaycanın ayrılmaz tərkib hissəsi olan Naxçıvanın bütün yüzilliklərdə qəhrəmanlıq səhifələri yaratmış və icdiyi hərbi anda son ana qədər sadıq qalmış Kəngərli süvarilərinə məxsus bu bayraqlar da tariximizdir. Bu bayraqların rəngləri və üzərində olan milli rəmzlər imkan verir ki, Naxçıvan xanlığına məxsus olan bayraqlara da tərpaq.

Çünki dövrün, dövlətin və siyasi hadisələrin ən vacib əlamətlərini özündə əks etdirən bayraqlar tariximizdə mübahisəli məsələlərin açılması üçün əvəzsiz mənbədir.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan bayraqları: Kataloq. Bakı: Elm, 2005, 88 s.
2. ASE (Azərbaycan Sovet Ensiklopediyası). Bakı, 1978, 592 s.
3. НАГ (Национальный Архив Грузии): Ф. 4, оп. 8, д. № 36, 12 л.
4. Путеводитель по Кавказскому Военно-Историческому Музею. Тифлис: Типография штаба Кавказского военного округа, 1913, 225 с.

О ПЕРЕНОСЕ ПОЧЁТНОГО ЗНАМЕНИ КЕНГЕРЛИНСКОЙ КОННИЦЫ ВО ДВОРЕЦ ПОХОДНОГО АТАМАНА МУСУЛЬМАНСКИХ ЧАСТЕЙ ЭХСАН-ХАНА И О ДРУГИХ ПОЧЁТНЫХ ЗНАМЕНАХ

В статье рассказывается о торжественном переносе почётного знамени, присвоенного Нахчыванской кенгерлинской коннице российским императором Николаем I. Исторический документ (12 листов), найденный в Национальном Архиве Грузии, относится к 23 февраля 1845 года. Проведённые исследования ещё раз доказывают, что царское правительство симпатизировало Нахчыванской Кенгерлинской коннице за воинскую доблесть. Эти архивные документы были впервые использованы. Также в статье исследуются различные почётные флаги, которые были присвоены Нахчыванской коннице Кенгерли.

Ключевые слова: Кавказ, кенгерлинская конница, Эхсан-хан I, наместник Кавказа, полковник Гагарин, Военно-Исторический Музей «Кавказ», атаман, Крымская война, Мурад-хан Кенгерли, боевое знамя (штандарт), четырёхугольное знамя Кенгерлинской конницы зелёного цвета.

Musa Guliyev

THE TRANSFER OF THE HONORARY STANDARD OF THE KENGERLY CAVALRY TO THE PALACE OF EHSAN-KHAN, THE CAMP ATAMAN OF THE MUSLIM UNITS, AND OTHER HONORARY STANDARDS

The paper describes the ceremonial transfer of the honorary standard awarded to the Nakhchivan Kangarly cavalry by the Russian Emperor Nikolai I. The historical document (12 pages) found in the National Archives of Georgia refers to February 23, 1845. The conducted researches once again prove that the tsarist government sympathized to the Nakhchivan Kangarly cavalry for its military valour. These archival documents have been used for the first time. The paper also studies various honorable flags, which were appropriated to the Nakhchivan cavalry of Kangarly.

Keywords: *Caucasus, Kangarly cavalry, Ehsan khan I, the viceroy of the Caucasus, the colonel Gagarin, "Caucasus" Military History Museum, ataman, Crimean war, Murad khan Kangarly, battle colour (standart), the Kangarly cavalry's rectangular green colour.*

(Akademik İsmayıl Hacıyev tərəfindən təqdim edilmişdir)